

Gudstjeneste

— tilleggshefte —

godkjent supplerende liturgiske tekster for messer og liturgi for enkeltskriftemål. Det er noen mindre avvik mellom denne liturgi og den klassiske (vestkirkelige) liturgi. Det kommer først og fremst til uttrykk i utformingen av overskriftene og i bruken av disse som derfor her og i boken Gudstjeneste avviker en del fra de godkjente liturgier.

4. Messen innledes ved at menigheten samles. Det kan få sin ytre markering i form av ringing med kirkeklokkene og inngangsprosesjon, hvorpå presten kan hilse menigheten (se 1.Kor 1, 3). Ved felles syndsbekjennelse bekjenner menighetsleddene at de befinner seg i samme situasjon, og at de har de samme behov. Deretter påkalles Herrens nærvær med et bønnerop på gresk, Bibelens eget språk (*Kyrie eleison*- Herre miskunne deg, Matt 20, 30). Dette rop kan få sin høytidelige fortsettelse i englesangen fra første gang Herren kom til jorden (se Luk 2, 14), hvorpå messedeltakerne samler seg i en kollektbønn.

5. Guds ord forkynnes på mange måter i messen (se 1.Tim 4, 13). Det leses flere bibelske tekster. Ordet lyder gjennom salmer, hymner, og åndelige sanger (se Kol 3, 16). Budskapet forklares i prekenen. Forkynnelsen når i en viss forstand sitt høydepunkt når det leses fra et av evangelieskriftene, som jo er de skrifter der Jesu ord og gjerning gjengis mest direkte. Guds tale til menigheten kan bli besvart gjennom sang og bekjennelse av den felleskristne tro som Den Hellige Ånd skaper ved Guds ord (se Joh 16, 13; Rom 10, 17). Dessuten bæres Kirkens og verdens nød frem for Gud i forbønn (se 1.Tim 2, 1-2).

6. Hver gang nattverden feires, oppfylles Jesu bud fra den natt da han ble forrådt (se 1.Kor 11, 23-25). Slik gjøres Jesu offerdød på Golgata til frelse for menneskene nærværende i menigheten. Derfor skal Kirken feire nattverd og slik proklamere Herrens død inntil han kommer (se 1.Kor 11, 26). Jesu offerdød og nattverden har sin gammeltestamentlige bakgrunn i påskeofferet og påskemåltidet (se 2.Mos 12, 6-8; 2.Krøn 35, 11.16; 1.Kor 5, 7). Den gamle pakt med blod fra offerdyr (se 2.Mos 24, 5.8) danner bakgrunnen for den nye pakt i Jesu offerblod (se Matt 26, 28; Luk 22, 20). Forenet med Kristi fullkomne offer for menneskenes frelse kan deres ufullkomne offer bli velbehagelige for Gud (se Mal 1, 11; Fil 4, 18; 1.Pet 1, 18-21; 2, 4-5).

Etter Jesu befaling og forbilde er nattverdfeiringen tredelt.

I. Først bæres menighetens offergaver (penger, brød, vin og vann) frem (Jesus tok et brød og en kalk). Det er tegn på at menigheten egentlig gir seg selv og alt sitt tilbake til Gud, altets opphav og den som hele verden tilhører (se 1.Sam 1, 27-28; Hag 2, 8).

II. Deretter holdes en takkebønn som også er en velsignelsesbønn over gavene (Jesus takket over brødet og kalken). Under denne bønn forenes brødet og vinen med Jesu Legeme og Blod (se 1.Kor 10, 16). Bønnens oppbygning kan variere noe. Tradisjonelt har den vært ordnet slik: a. Innledende vekselsang. b. I sannhet verdig og rett. c. Hellig, hellig. d. Fortsatt Takkebønn. e. Bønn om Ånden. f. Innstiftelsesordene. g. Proklamasjon. h. Ihukommelse. i. Offerbønn. j. Avsluttende lovprisning.

III. Så deles Guds offergave (Jesu Legeme og Blod) ut til menighetsleddene (Jesus gav disiplene). Tradisjonelt er Herrens bønn og eventuelt en annen bordbønn blitt bedt før utdeling, og brødet er blitt brutt (se 1.Kor 10, 17) og Guds Lam påkalt. Nattverddeltakelse forutsetter fred og enhet mellom nattverd gjestene (se Matt 5, 23-24; Joh 14, 27; 20, 19; 2.Kor 13, 11-12). Hele nattverdliturgien er gjennomsyret av ord og uttrykk, setninger og tanker fra Bibelen. I et særskilt tillegg på side 34 er det gitt en oversikt over bibelbruk i nattverdliturgien.

7. Når messen skal avsluttes, kan det først synges en salme og presten kan hilse menigheten (se Rut 2, 4). Så velsigner han den (se 4.Mos 6, 24-26; Luk 24, 50) før den sendes ut til hellig liv, diakoni og annen tjeneste i verden (se Matt 28, 19; Joh 8, 11; Hebr 13, 13-16).

8. Som hyrde og tilsynsmann er det biskopens oppdrag i Kristi sted (se Joh 10, 11; 1.Pet 5, 4) å lede messen der egentlig hele bispedømmet skulle delta. Ved biskopens presteordinasjoner er bispedømmets prester gjort til hans rådgivere og medarbeidere (se 2.Mos 18, 25-26; Apg 14, 23; Tit 1, 5). I praksis leder de messer rundt omkring i bispedømmet der biskopen selv ikke kan være til stede. For at menigheter slik skal kunne samles til messe, innvier biskopen kirkehus der kristne bor. Men likevel er det alltid Guds folk som sammen holder messe de forskjellige steder i bispedømmet på veiene (vegne) av Kirken, Kristi Legeme.

9. Sang og musikk er viktige uttrykksformer i enhver gudstjeneste (se Sal 43, 4; Ef 5, 19). Fellessang, menighetssvar og vekselang uttrykker at gudstjenesten er en felles handling. Det samme uttrykker messeklærne som bæres utenpå de private klær av dem som befinner seg foran det meste av menigheten under messen.

10. I boken Gudstjeneste er messen beskrevet ganske nøyaktig. Utenom høymesse forenkles messen en del i forhold til den fullstendige høymesse. Overskrifter som har tilføyd en x markerer ledd som kan falle bort. Salmene som synges i messen finnes normalt i salmeboken som brukes i vedkommende kirke. Numrene kunngjøres vanligvis på kirkens nummertavler. De bibelske tekster som leses, samt enkelte andre deler av liturgien, finnes normalt trykt i boken Kirkeårets tekster.

B Ø N N

11. Bønn er henvendelse til Gud. Siden Gud har skapt alt, oppholder alt liv, skjenker verden gode gaver og gir menneskene evig håp, skulle bønn være en av de mest naturlige menneskelige foreteelse. Gjennom bønn formidles fortvilelse og klage, ønsker, takk og lovprisning til Gud (se 2.Tim 2, 1). Men bønnens viktigste funksjon er å gi kontakt med Gud.

12. Ved å bli født på nytt i dåpen (se Tit 3, 5; 1.Pet 1, 3) blir et menneske Guds barn med rett til å tiltale Gud som Far (se Matt 6,9). All kristen bønn er basert på dette forhold mellom Gud og menneskene. Bønnen retter seg hovedsaklig til Gud Fader. Den blir bedt ved Jesus Kristus eller i Jesu navn, d.v.s. forenet med Jesu egen bønn og for hans skyld (se Joh 16, 26). Kristen bønn er dessuten alltid bønn i Den Hellige Ånd, d.v.s. veiledet av Ånden og i kraft av at Ånden har gjort den bedende til Guds barn (se Rom 8, 15.26).

13. For en kristen gir derfor bønner stor trygghet, styrke og hjelp i livet. Gjennom bønn når den kristne glede høyden i sin utfoldelse (se Fil 4, 4-6). Hele verden, også de mennesker som ikke kan be, trenger bønnens hjelp. Derfor skal kristen bønn være for bønn (se 1.Tim 2, 1-2). Selv om Guds vilje er at hele verden skal vende seg til ham i bønn, må de kristnes bønn foreløpig ofte være stedfortredende for mange menneskers manglende bønn. Bønn er derfor en svært viktig form for kristen gudstjeneste.

14. En kristens liv bør helt gjennomføres av bønn (se 1.Tess 5, 17). Bønn bør være en livsholdning vel så mye som enkelthandlinger. Men underveis til dette mål er både regelmessig og leilighetsvis bønn nyttig (se Sal 5,4; 88, 14; 119, 147.164; Apg 3, 1; 10, 9). Dessuten er ordnet bønn nødvendig i forbindelse med livets mange omskiftelser som alle trenger å bli helliget (se 1.Tim 4, 4-5). Fra gammelt av har Kirken anbefalt tidebønner, d.v.s. bønn til faste tider hver dag (2-8 ganger daglig) for å hellige dagene og nettene. I det minste bør morgenbønn aftenbønn høre med i enhver kristens daglige gudstjenesteliv. Også i forbindelse med måltidene bør det alltid bes bordbønner.

15. Kristen bønn er fellesbønn. Den som ber forenes ikke bare med Kristus, men med hele Guds menighet i himmelen og på jorden. Derfor er det naturlig at bønn skjer ved bønnegudstjenester som holdes i menighetene, men også ellers ved at flere kristne (f.eks. en familie) sammen holder bønn. Spesielle løfter er knyttet til den bønn som flere er sammen om (se Matt 18, 19-20). Selv om kirker, kapell, bedehus og bønnerom er adskilt og innvidd spesielt til bønn og annen gudstjeneste, skal bønner naturligvis ikke avgrenses til disse steder (se Joh 4, 20-24).

16. Situasjonen vil ha en viss innflytelse på hvordan bønnene formes. Derfor må det være god plass for fri bønn i kristent bønneliv. Men alle trenger trening i å forme sine bønner. Fast formulerte bønner har derfor til alle tider spilt en viktig rolle i Kirkens bønneliv (se Luk 11, 1-4). Ikke minst er Salmenes bok, Bibelens egen bønnbok, ment å være en kilde til bønn. Dertil kommer de bønner som har vokst frem gjennom Kirkens liv og historie. De faste bønner er med på å gi bønner den rette bredde, samtidig som den kan gi den som ber, hvile i bønner. Fast formulerte bønner er også nyttig siden bønner skal fungere som fellesbønn. Helt fra de eldste tider har kristne deltatt i liturgisk bønn (se Apg 2, 42).

Bl.a. Den norske kirke har gjennom Luthers anbefaling i Den lille katekisme gitt barn og voksne noen eksempler på morgenbønn og aftenbønn, samt bordbønner før og etter måltidene. Disse bønner er så enkle at de kan læres av alle. De representerer et minimum av kristent daglig bønneliv, og er omtrent som beskrevet nedenfor.

18. Morgen- og aftenbønn. Den som våkner om morgenen, bør begynne dagen med å be straks han har stått opp. På samme måte bør den som legger seg om kvelden, avslutte dagen med å be rett før han skal gå til sengs.

Morgen- og aftenbønnen bør begynne med korsets tegn. Det er en påminnelse om at det er i kraft av dåpen at et menneske er blitt Guds barn, og at det har rett til å be og håpe på velsignelse. Korsets tegn gjøres ved å føre høyre hånd (pekefinger, langfinger og tommelfinger samlet) fra panne til bryst, og deretter fra venstre til høyre skulder. Slik blir tegnet også en påminnelse om at den døpte er korsfestet med Kristus (se Gal 2, 20).

Bønnen bør deretter bestå i bekjennelse av dåpstroen og Herrens bønn. Det er naturlig å be stående eller knelende (se Ef 3, 1; Ap 7, 11). Hertil bør tilføyes en kort bønn for dagen eller natten og en velsignelse.

19. Måltidsbønner. Også den som skal spise, bør be en bordbønn etter at maten er satt på bordet og han har gått til bords, men før måltidet begynner. På samme måte bør han når måltidet er over, men før han går fra bordet, be en takkebønn. Bønnene kan han be stille mens han sitter ved bordet. Men helst bes de høyt mens han står foran plassen sin. Spiser flere sammen, er det riktigst om de også ber sammen, og at en da leder bønnene.

Måltidsbønnene i katekismen begynner med noen ord fra Salmenes bok (før et måltid: Sal 145, 15-16; etter et måltid: Sal 106, 1; 136, 25; 147, 9-11). Så følger Herrens bønn, og de ender med velsignelse eller takkebønn for maten (se Joh 6, 11).

20. I boken Gudstjeneste er det nøyaktig beskrevet hvordan disse bønner kan formes. Overskriftene som har tilføyd en x markerer ledd som kan sløyfes. Bønnene kan naturligvis også formes anderledes.

B O T

21. Bot er istandsetting ("bøting") av noe som er gått i stykker. Kristen bot er ikke en form for straff som oppgjør for synd, men istandsetting ved Guds hjelp av det gode forhold mellom Gud og en synder når dette er gått i stykker. Sett fra en synsvinkel er derfor hele det kristne budskap et budskap om bot, og hele kristenlivet et botsliv.

22. Boten har sin grunn i at Gud er en hellig Gud (se Sal 22, 11; Jes 6, 4) som ikke tåler synd (se Jes 6, 5; 59, 2). Mennesket var skapt til å bli veiledet av Gud (se 1.Mos 2, 17; Sal 119, 105; Jer 2, 17) og leve et hellig liv i likhet med Guds hellighet (se 1.Pet 1, 15-16). Men ved syndefallet valgte menneskeheten å gå sine egne veier (se 1.Mos 3, 6) og kom derfor i konflikt med Gud (se 1.Mos 3, 16-17.24). Denne holdning har siden vært nedlagt i det enkelte menneskes natur (se Rom 3, 10-12; 5, 12-14) og er gått i arv fra slektledd til slektledd. Heri ligger forklaringen på all den ondskap og elendighet som preger verden. I sin kjærlighet vil likevel Gud frelse verden (se 1.Joh 4, 9). Med det enkelte menneske kan denne frelsesgjerning begynne i dette liv, og fullføres i det neste. Kirkens hovedoppdrag er å formidle til menneskene den del av Guds frelsesgjerning som skal begynne i dette liv.

23. I Den augsburgske bekjennelse beskrev de evangelisk-lutherske reformatorene sin egen lære om boten slik: "*Om boten lærer de at de som har falt etter dåpen, kan få tilgivelse for syndene når som helst, når de omvender seg, og at Kirken bør gi avløsning til dem som således vender tilbake til boten. Men boten er egentlig sammensatt av disse to deler: den ene er angeren etter den redsel som jages inn i samvittigheten når synden blir kjent, den andre er troen, som avles av Evangeliet eller avløsningen, og som stoler på at syndene forlates for Kristi skyld, og trøster samvittigheten og frir den fra redselen. Deretter bør følge gode gjerninger, som er botens frukter.*" (CA XII, 1-6)

24. Botens utgangspunkt er det enkelte menneskes syndserkjennelse. Skal denne være reell og ekte må den baseres på motsetningen mellom Guds hellighet og krav, og den enkeltes liv og holdninger. Syndserkjennelsen er et verk av Den Hellige Ånd, og fremmes ved forkynnelse av Guds ord (Loven etter dens "andre bruk") og selvransakelse. Dette må være et vesentlig aspekt ved forkynnelse, sjelesorg og bibellesning. I den kristne opplæring må selvransakelse ut fra Guds ord være

vesentlig. Det enkelte menneske må lære seg til å bruke tid på det. Sjelesørgeren må ved kloke spørsmålsstillinger gjøre at den enkeltes syndige tilstand konfronteres med Guds hellighet. Skriftespeil er ment som et praktisk hjelpemiddel til syndserkjennelse.

25. Syndserkjennelse i seg selv hjelper ikke et menneske, og er derfor alene ikke noe botsinstitusjon. Den egentlige bot inntreffer når syndserkjennelsen etterfølges av syndsbekjennelse for Gud og sann tro på syndenes forlatelse. Også denne tro er et verk av Den Hellige Ånd. Syndsbekjennelse vil ofte utfolde seg i den enkeltes bønneliv, og troen på syndenes forlatelse vil være resultatet av den kristne forkynnelse, sjelesorg, bibellesning og meditasjon. På den måten blir livet et liv i bot.

26. Sakramental bot. Ifølge den kristne tro vil Gud meddele syndenes forlatelse til det enkelte menneske på en mer direkte og personlig måte enn bare gjennom et generelt evangelisk budskap. Til det bruker han sakramentene. Forkynnelsen må derfor alltid vise til sakramentene, og slik skape en tro hos den enkelte som har et sant utgangspunkt. Det grunnleggende botssakrament er dåpen. Hovedhensikten med forkynnelse for udøpte er gjennom en fremtidig dåp å gi dem del i Guds nåde, og gi dem tro på at de slik har fått del i Guds frelse.

27. Vekkelse og omvendelse blant døpte. Også døpte må stadig henvises til sin dåp. Gjennom den har de fått et nytt forhold til Gud. Dette forhold består selv om de mislykkes i å leve i samsvar med det nye forhold til Gud. Når dette liv er over og Gud tar sine barn til seg, skal han løse dem både fra evnen til å synde, og fra alle de synder de har gjort etter dåpen. Det er meningen at alle døpte skal leve livet i verden i fortrøstning til dette håp. Hensikten med vekkelser og "engangsomvendelse" blant døpte må være å få dem til å begynne å basere seg på dette sanne håp. Hensikten med den "daglige omvendelse" må være stadig å vende tilbake til dette håp.

28. Skriftemålet. For at Guds døpte barn skal slippe å vente til ytterste dag for å få syndene etter dåpen løftet av, og for at de skal få en direkte og personlig grunn til å regne med Guds tilgivelse også for disse synder, er "botens sakrament" eller "forsoningens sakrament" gitt til Kirken. Det meddeles gjennom skriftemålet. Slik føres den døpte synder tilbake til dåpens utgangspunkt, og troen får ny næring.

Den sakramentale bot etter dåpen kan skje på tre forskjellige måter: ved offentlig skriftemål, ved enkeltskriftemål og ved allminnelig skriftemål.

29. Offentlig skriftemål var mest vanlig i eldre tider. Det forutsetter at Kirken først offentlig har satt vedkommende utenfor menigheten p.g.a. ubotferdighet, for å markere alvorret i en synd, eller som en tilskyndelse til mer helliggjørelse (se Matt 18, 15-17; 1.Tim 1, 20; 1.Joh 5, 16-17). Ved det offentlige skriftemål bekjennes synden for Gud offentlig i kirken under menighetens nærvær, og synderen meddeles offentlig syndenes forlatelse.

30. Enkeltskriftemål, som også kalles "privat skriftemål", bør være vanlig hos alle kristne, og kan gjerne inngå i en "engangsomvendelse". Da bekjennes synden i enrom for Gud og en skriftefar eller annen sjelesørger, og skriftefaren meddeler syndenes forlatelse i enrom. I Den augsburgske bekjennelse beskrev de evangelisk-lutherske reformatorene sin egen lære om enkeltskriftemålet slik: "Om skriftemålet lærer de at en bør holde på den private avløsning i menighetene, selv om det ikke er nødvendig å regne opp alle misgjerningene i skriftemålet. For det er umulig ettersom det står i salmen: "Hvem merker sine misgjerninger?" (CA XI, 1-2; Sal 19, 13)

For en prest som slik får kjennskap til synd, er det strengt forbudt å røpe noe for andre, eventuelt å trekke noen offentlige konsekvenser av hva han har fått vite under skriftemål (se Norske Lov 2-5-19; Straffeloven §§ 121 og 144). I boken Gudstjeneste er forberedelsen og gjennomføringen av enkeltskriftemålet beskrevet nøyaktig.

31. Alminnelig skriftemål foregår som en skriftemålgudstjeneste i kirken. Den enkelte bekjenner kun synden for Gud i sitt hjerte, mens han meddeles syndenes forlatelse offentlig i kirken.

32. Det er også mulig å kombinere de to sistnevnte former for skriftemål slik at syndsbejennelsen skjer i et enkeltskriftemål, mens syndsforlatelsen skjer i et allminnelig skriftemål.

33. Det er gjennom Kirken at frelsen gis til det enkelte menneske. Derfor er det biskopenes oppdrag som apostlenes etterfølgere og Kirkens ledere å meddele syndenes forlatelse i hvert sitt bispedømme, likesom også de andre gudstjenester og kirkelige handlinger er deres ansvar. Men på samme måte som den enkelte biskop har sine ordinerte prester som medarbeidere til å forrette dåp, konfirmasjon og nattverd, har de også dem som medarbeidere til å meddele syndenes forlatelse. Derfor er det i praksis dem som fungerer som skriftefedre ved skriftemål i de forskjellige prestegjeld.

Også andre medhjelpere i menigheten kan fungere som sjelesørgere. I Den norske kirke har biskopene ikke satt seg imot at funksjonen som sjelesørgere og skriftefar ved enkeltskriftemål også utøves utenfor eget prestegjeld og bispedømme, spesielt ikke ved spontan henvendelse.

34. Tilgivelsen meddeles vanligvis under håndspåleggelse, det samme liturgiske tegn som brukes ved dåpsbekreftelsen rett etter dåpen, ved fremstilling i menigheten av et hjemmedøpt barn og ved konfirmasjon av ungdom og andre som opptas i Kirken etter å være døpt annet sted tidligere. Slik markeres det at utgangspunktet for livet etter et skriftemål er det samme som rett etter dåpen. Ved tilgivelsen bruker Gud skriftefarens hånd som sin hånd.

35. Som nevnt er syndsbejennelse en vesentlig del av boten, og i den sammenheng naturligvis også bønn til Gud om hans nåde (se 2.Krøn 33,12; Sal 51, 3-4). Dette kan uttrykkes på mange konkrete måter, ved såkalte "botshandlinger" (se 1.Kong 21, 27; Jes 37, 1; Matt 26, 75). Disse skal minne om syndens alvor og gjøre syndsbejennelsen til noe mer enn tomme ord. Det mest klassiske uttrykk for bot er faste og annen form for avholdenhet (se Joel 2, 16; Jona 3, 5-10). Men også aktive handlinger, f.eks. utvidet bønneliv, pilegrimsreise o.l. kan stå i botens tegn (se 2.Krøn 6, 24.32; 7, 14). Det er viktig at botshhandlingene aldri sees på som gode gjerninger som gjør et menneske fortjent til Guds nåde. Det er også viktig at botshhandlingene forenes med et personlig engasjert bønneliv for ikke i seg selv å bli ytre tomme handlinger. I prinsippet bør botshhandlingene gå forut for syndstilgivelsen i et skriftemål. I praksis kan det ofte skje på den måten at skriftefarens anbefaler botshhandling før syndstilgivelsen under skriftemålet, men at selve botsgjerningene følger etter skriftemålet.

36. Liturgien som preger livet i Kirken, gir mer eller mindre uttrykk for bot. Spesielt før de store høytidene (i adventtiden og fastetiden) er botspreget fremtredende. Normalt er den liturgiske farge fiolett, "gledesledd" som Ære være Gud, Halleluja o.l., kan falle bort, ekstra botsgudstjenester kan holdes, bibelske tekster som omhandler bot leses o.s.v. I disse tider oppfordres alle døpte til å gå til skriftemål. Ved fastetidens slutt ble fra gammelt av voksendåp foretatt som det grunnleggende botssakrament. Ellers er fredag, dagen da Jesus døde på korset, en gammel kristen botsdag. Men hver dag skal ha et visst botspreg. Derfor begynner normalt messen med syndsbejennelse, og det er en gammel fin skikk å ransake seg selv og bejenne sine synder i forbindelse med aftenbønn.

37. Boten bør alltid ha sin fortsettelse i helliggjørelsen. Bot skal ikke ende med Guds nådige syndsforlatelse, men fortsette med kamp mot lysten til det onde (se Kol 3, 5) og positiv vekst i kjærlighet til Gud og sin neste, en kjærlighet som ikke bare skal være en indre holdning, men gi seg uttrykk i det ytre liv. Det riktige er derfor om botshhandlingene glir over i slike kjærlighetsgjerninger (se Jes 58, 6-7; Luk 19, 8). Helgenenes liv skal sammen med Jesu liv, være kristnes forbilde under helliggjørelsen (se Joh 13, 15; Hebr 12, 1-3; Jak 5, 10).

LITURGISKE KLÆR

38. I meget lang tid har det vært kirkelig tradisjon at prester og andre som har opptrådt foran menigheten, har benyttet liturgiske klær under gudstjenester og kirkelige handlinger, samt prosesjoner i tilknytning til disse. I Vestkirken eller den "latinske kirke" som Den norske kirke er en gren av, nådde utviklingen på dette område stort sett frem til et enhetlig felles mønster omtrent på den tid reformasjonen ble gjennomført. Innenfor dette mønster har den konkrete utforming av de enkelte plagg siden variert en god del med tid og sted.

39. De liturgiske klær skal uttrykke at de som gjør tjeneste under gudstjenesten opptre som tjenere i Kirken, og ikke i kraft av private personlige kvalifikasjoner el.l. Derfor er det viktigere at klærne bæres etter bestemte regler enn at de bæres etter egne lyster. I prinsippet er klærne Kirkens og ikke den enkelte bærers eiendom, selv om det p.g.a. størrelse o.l. kan være praktisk at en del klær er privateide. Klærne skal ofte i tillegg markere spesielle forhold av betydning under gudstjenesten.

De liturgiske klær kan inndeles i messeklær, korklær og liturgiske embetstegn. Dertil kommer ikke-liturgisk embetsdrakt.

40. Messeklær er de liturgiske klær som spesielt er beregnet på messen (nattverd-gudstjenesten) og kirkelige handlinger som holdes i tilknytning til denne. Forrettende prest bærer alltid messeklær. Det samme gjør assisterende prester. Også andre assistenter kan bære messeklær, eller eventuelt korklær.

Messeklærne omfatter egentlig hodelin, messeskjorte, belte, messehagel og dalmatika. Men dalmatika er ikke vanlig i Den norske kirke i dag, og hodelinet er normalt påsydd på messeskjorta, så det ikke utgjør noe eget plagg. Sammen med messeklærne bærer biskopen, prestene og eventuelt også diakonene alltid liturgiske embetstegn.

Halslin (*amictus*) er et hvitt halstørkle som skal beskytte messeskjorta mot svette, og som kan være en påminnelse om "frelsens hjelm" (Ef 6, 17).

Messeskjorte (*alba*) som er det liturgiske grunnplagg, er en hvit fotsid drakt som skal minne om bærerens renhet i Kristus i kraft av dåpens rensende bad (se Jes 1, 18; Esek 36, 25; Åp 7, 13-14). Messeskjorte kan bæres av alle døpte, også leke assistenter.

Belte (*cingulum*) tjener til å holde messeskjorta sammen, og kan være en påminnelse om å stå klar "med sannheten som belte om livet" (Ef 6, 14).

Messehagel (*casula*) er en stor drakt uten armåpninger, og er fra gammelt av prestenes festdrakt. Den kan minne om den drakt som Jesus Kristus, den store øversteprest, bar (se 2.Mos 28, 31-35; 3.Mos 21, 10; se også Joh 19, 24). Messehagel brukes av forrettende prest eller biskop under messen (nattverd-gudstjenesten) eller selve nattverdhandlingen.

Dalmatika er en stor drakt med armåpninger. Den er fra gammelt av diakonenes festdrakt, og tilsvarer prestenes messehagel. Dalmatikaen kan brukes av diakonen når forrettende biskop eller prest bærer messehagel. Ved særskilt høytidelige anledninger kan biskopen bære dalmatika under messehagelen som tegn på at bispeembetet inkluderer i seg både den diakonale og prestelige tjeneste.

41. Korklær er de liturgiske klær som spesielt er beregnet på gudstjenester og kirkelige handlinger der det ikke feires nattverd, samt liturgiske prosesjoner. Korklær kan benyttes både av den som leder handlingene og av assistenter.

Korklærne utgjøres av korskjorte og korkåpe. Sammen med korklær bæres alltid liturgiske embetstegn, og gjerne også ikke-liturgisk embetsdrakt.

Korskjorte (*superpellicium*) er et hvitt liturgisk grunnplagg som tilsvarer messeskjorta, men som er enklere enn denne (ofte kortere og åpnere i halsen og armene). I Den norske kirke bærer andre enn prester gjerne dette plagg istedet for messeklær, mens prestene alltid pleier å erstatte den med messeskjorte.

Korkåpe (*pluviale*) er en stor liturgisk festdrakt som holdes sammen foran brystet med en stor hempe el.l., der også åpningen for armene er. Korkåpe tilsvarer messehagelen, og kan ved høytidelige anledninger brukes av forrettende eller assisterende biskoper og prester som ikke bærer messehagel. I Den norske kirke brukes korkåpe først og fremst av biskopen i form av en kostbar bispeåpe.

42. Liturgiske embetstegn er de liturgiske tegn (*insignier*) som brukes av vigslede diakoner, prester og biskoper sammen med messeklærne og korklærne, og delvis også ellers som tegn på den plass og tjeneste de ved Guds nåde er betrodd i Kirken. De viktigste liturgiske embetstegn er stola, bispekors, bispering, bispelue og

bispestav. I Den norske kirke er det mest vanlig at biskopen og prestene bruker stola (og bispekors).

Stola bæres over eventuell messeskjorte eller korskjorte, og kan minne om et åk (se Matt 11, 29). Biskopen og prestene lar begge stolaens ender henge parallelt ned foran brystet. Diakonene har fra gammelt av lagt stolaen over venstre skulder med endene diagonalt over bryst og rygg.

Bispekors er et brystkors som biskopen bærer til påminnelse om hans dåpstro. Bispering er en ring som biskopen fra gammelt av har båret til påminnelse om sin plikt til troskap og fellesskap med Kirken og bispedømmet.

Bispehue (*mitra*) er et hvitt liturgisk hodeplagg med oppstående spisser som kan minne om ildtunger. Fra gammelt av har den blitt båret av biskopen til påminnelse om de nådegaver som Den Hellige Ånd har gitt ham ved hans bispeordinasjon (se Joh 20, 22; Apg 2, 3; 2.Tim 1, 6). Bispehuen brukes aldri under bønn (se 1.Kor 11, 11).

Bispestav kan minne om en hyrdestav (se Sal 23, 4), og har fra gammelt av vært biskopens tegn på hans hyrdetjeneste (se Apg 20, 28).

43. Liturgiske farger. Stola, messehagel, korkåpe og dalmatika brukes normalt i forskjellige liturgiske grunnfarger og med forskjellige symbol og motiv påsydd. Slik kan disse liturgiske plagg være med på å markere en gudstjenestes spesielle karakter, som følge av tiden i det liturgiske år, dagens spesielle karakter eller en bestemt kirkelig handling som forrettes. For veksling mellom de forskjellige liturgiske farger gjelder følgende hovedregler:

Rød farge er blodets og ildens farger, og nyttes på dager til minne om Jesu lidelse og død (palmesøndag og langfredag), om hans blod, om Den Hellige Ånd (pinse, konfirmasjon) og om martyrer.

Hvit farge er gledens farge, og brukes på andre festdager for Herren (jul, påsketiden) og for de hellige som ikke led martyrdøden (inkludert Alle Helgensdag og Døperen Johannes fødsel), samt ved de fleste andre kirkelige handlinger (dåp, vigsel, gravferd for små døpte barn).

Fiolett farge er botens farge og benyttes i botstidene (adventtiden og fastetiden), på botsdager (bots- og bededag), ved skriftemål og andre botsgudstjenester, og ved de fleste gravferdshandlinger.

Sort farge er sorgens farge og kan benyttes som alternativ til fiolett farge ved gravferd.

Rosa farge har en viss tradisjon midt i botstidene (2. søndag i Advent og 4. søndag i Faste).

Grønn farge er vekstens og håpets farge, og benyttes når ingen andre farger er naturlige.

44. Embetsdrakt. Den fotside sorte prestekjole er en ikke-liturgisk embetsdrakt, d.v.s. prestens uniform. Det samme gjelder andre og enklere former for embetsdrakt ("rundsniipp" o.s.v.). Fiolett er biskopens spesielle embetsfarge. I en del land er grønt diakonenes spesielle embetsfarge.

LITURGISK ROM

45. I svært lang tid har det vært kirkelig tradisjon å bygge eller innrede, og innvie spesielle hus eller rom til gudstjenestlig bruk. Slike hus og rom betegnes gjerne som "kirker" eller "kapell". I en viss utstrekning fastsetter kirkeordningene at bestemte gudstjenester og kirkelige handlinger kun skal foregå i slike hus eller rom. Oftere er det fastsatt begrensninger i hva slike hus eller rom kan brukes til. Men først og fremst gjelder det visse prinsipper for rommenes utseende og innvielse .

46. I GT-lig tid gjaldt klare guddommelige påbud om hvor Gud skulle dyrkes (se 5.Mos 12, 11). Først var møtet med Gud knyttet til et flyttbart telt (se 2.Mos 40, 34-38). Siden ble templet på Sion-berget i Jerusalem det sentrale sted for

gudstjeneste (se 1.Kong 8,11- 9,9). Etter Jesu ord er kristen gudstjeneste ikke lenger prinsipielt bundet til noe geografisk sted (se Joh 4, 21-23). Men gudstjenesten er fortsatt et kirkelig fellesanliggende, langt på vei bundet til de kristne menigheter (se Apg 2, 41-47). Ettersom menighetene i dag normalt har sine hus for gudstjeneste, bør i praksis gudstjenesten, spesielt messen, menighetens hovedgudstjeneste, foregå i disse hus som kalles kirker. Men når det er tjenlig, er det også naturlig og tillatt å holde messe andre steder. Bønn bør naturligvis ikke bare foregå i kirkehusene.

47. Et kirkehus er tradisjonelt inndelt i tre rom: våpenhus, skip og kor (se 1.Kong 6, 3.19).

Våpenhuset danner inngangspartiet til kirken. Det var i sin tid stedet der de ennå udøpte (katekumenene) oppholdt seg under gudstjenesten. Det skulle minne om "verden". Navnet har det av at de som i tidligere tider måtte bære våpen på vei til kirke, etterlot våpnene i våpenhuset. Ingen skulle være væpnet lenger inne i kirken. Den skal være et fredens og forsoningssted (se Matt 5, 23-24).

Skipet er hovedrommet i et kirkehus. Det er stedet hvor menigheten for det meste oppholder seg under gudstjenesten. Kirkehuset skal minne om den kristne "Kirke" som omtales i trosbekjennelsen, og som er likesom et skip som bringer Guds barn gjennom verden, lik Noas ark (se 1.Mos 6-8) og båten Jesus og disiplene brukte på Genesaretsjøen (se Matt 8, 23-27).

Koret er biskopens, prestenes og diakonenes sted under gudstjenesten. Fordi gudstjenesten ledes fra koret, er det blitt sett på som en påminnelse om "himmelen" (se Åp 4).

48. Tradisjonelt har koret vært plassert øst i en kirke, og gudstjenestedeltakerne har for det meste beveget seg den veien og sett i den retningen før og under gudstjenesten. Slik har kirkearkitekturen i seg selv vært en påminnelse om at kristenlivet er en uopphørlig vandring mot et evig mål hos Gud, han som gjennom Jesus Kristus har vist seg for oss som "en soloppgang" (Luk 1, 78).

I nyere tid har det også blitt vanlig å gruppere gudstjenestedeltakerne rundt et alter for slik å få frem at de ved samlingen til gudstjeneste egentlig er kommet til målet på sin vandring. Det har ofte ført til en annen ordning av skip og kor enn hva som tradisjonelt har vært vanlig.

49. Alter. Det sentrale sted i enhver kirke er alterbordet. Det er "Herrens bord" (se 1.Kor 10, 21), stedet hvor det måltid feires som utgjør messens andre hoveddel. Bordet kalles "alter" (se 1.Kor 10, 18), d.v.s. offerbord, fordi nattverden er Kristi fullkomne offer. Krusifikset på eller i nærheten av alteret skal minne om det ved at det minner om hendelsen da Kristus ofret seg selv på Golgata. Da alle andre offer er underordnet dette ene offer, bringes også de til alteret.

Som andre bord der det holdes måltid, dekkes også alteret med duker. Lys og blomster kan plasseres på eller ved alteret som et offer til Gud, og til ære for Kristus, verdens lys (se Joh 8, 12). Fra gammelt av har det blitt brent røkelse ved alteret som et tegn på at menigheten der møter Gud (se Åp 8, 3-4). I nærheten av alteret har også tradisjonelt relikviene etter kristne martyrer (se Åp 6, 9) eller andre helgener blitt oppbevart. Det har uttrykt at den jordiske menighet i gudstjenesten forenes med den himmelske menighet som alt har ofret sine liv til Gud, slik det lyder i prefasjonen ("... og din menighet i himmelen og på jorden priser ditt navn med samstemmig jubel...").

Disk og kalk for plassering av brød og vin under nattverdfeyringen er uunnværlige liturgiske redskap i en kirke når det skal feires nattverd. I norske kirker finnes også særkalker.

Om kirken er "Guds hus", kan alteret kalles "himmelens port" (1.Mos 28, 17). Det er møtestedet mellom himmel og jord, og derfor et hellig sted. Av den grunn bør alle vise respekt og ærbødighet for alteret. Se 2.Mos 3, 5.

50. I koret i en kirke bør det være en stol for biskopen eller den prest som i hans sted leder gudstjenesten. Når biskopen eller en prest leder gudstjenesten, opptrer han på vegne av Gud og Kristus som sitter på sin trone i himmelen (se Jes 6, 1; Matt 25, 31 Åp 4, 2). Rundt denne stol bør det være plass for eventuelle

assisterende prester (se Ap 4, 4). Det er også naturlig å ha plasser for diakoner og for klokkeren i koret.

I koret, skipet eller åpningen mellom koret og skipet (kordøren) står det en lesepult der lesningene og salmene fra Bibelen kan fremføres (se Neh 8, 1-3). I Norge er det også vanlig å ha en egen prekestol i kirken.

51. I en kirke er det også behov for egne plasser for musikkinstrumenter, sangkor og andre med særskilte tjenester under gudstjenesten.

I en menighetskirke er det nødvendig å ha en døpefont for dåp. Dåpen bør kunne skje ved full neddykking i vannet i døpefonten, eller ved overøsing med vann fra fonten. "Font" betyr kilde, fordi i den finnes kilden med vann som gir evig liv (se Joh 4). Fra gammelt av har døpefonten stått i åpningen mellom våpenhuset og kirkeskipet eller i et eget rom eller hus, kalt "baptisterium". Nå er det vanlig å ha døpefonten slik at den godt kan sees av menigheten.

I en kirke bør det også være et sted der presten kan sitte når han hører skriftemål ("skriftestol").

I koret eller skipet bør stoler være plassert slik at det er naturlig for menighetslemmer sammen å be eller synge tidebønner som veksellesning eller vekselang (se Apg 2, 42; 3, 1; Kol 3, 16).

52. I lang tid har kirkeklokker blitt brukt for å samle Guds folk til gudstjeneste (se 4.Mos 10, 10). De har vært plassert i en egen klokkestøpul eller i et klokketårn på kirkehuset. Klokkene må regnes blant kirkens musikkinstrumenter.

Det har også vært gammel tradisjon å anlegge gravgård i tilknytning til kirkehus. Slik får legemene til døde menighetslemmer hvile der menigheten holder gudstjeneste. Gravgården skal minne om Jesu grav, og om håpet om oppstandelse fra de døde. Dette håp gis av Kristus gjennom kirken.

53. En kirke innvies eller vigsles ved gudstjeneste (se 1.Tim 4, 5), normalt ledet av biskopen. Når reisingen av en kirke er godkjent vel kgl. res., og kirken er vigslet, gjelder bestemte lovregler om hvem som kan bruke kirken, om hva den kan brukes til, og om kirkeeeierens plikter m.h.t. vedlikehold m.v.

Tillegg

B I B E L B R U K I N A T T V E R D L I T U R G I E N

Nedenfor er det gitt en oversikt over ord og uttrykk, setninger og tanker i Bibelen som kan gjenfinnes i nattverdliturgien. Romertall foran en henvisning angir at vedkommende henvisning kun gjelder når nattverdbønnen med samme nummer brukes.

2. Takkebønn over gavene

- a. Innledende vekselang: Rut 2, 4.
- b. Hellig, hellig: Jes 6, 3; Matt 21, 9.
- c. fortsatt Takkebønn. I: Luk 24, 34; 2.Pet 1, 11; 2.Tess 1, 12; Ef 5, 2; Joh 15, 13. II og IV: Matt 11, 25. II: Joh 3, 16; Rom 8, 2; 1.Pet 2, 9. IV: Sal 145, 16. III: Sal 103, 17; Dan 6, 27; Joh 1, 3; Sal 148, 13; 1.Mos 12, 3; 2.Mos 14, 30; 15, 13; Rom 1, 2. III og IV: Gal 4, 4. III: Luk 4, 43; Fil 2, 8. IV: Luk 9, 22; Joh 6, 32f.41.
- d. Bønn om Ånden. III: Joh 14, 16f; 1.Kor 6, 14; Ef 1, 12; Kol 1, 12; Åp 22, 17.
- e. Innstiftelsesordene: Matt 26, 26-28; Luk 22, 19-20; 1.Kor 11, 23-25.
- g. Proklamasjon. III og IV: 1.Kor 11, 26. III: 1.Kor 15, 3f; Apg 1, 11. IV: Åp 22, 20 (se også 1.Kor 16, 22).
- h. Ihukommelse. II: Hebr 10, 18. III: Sal 116, 13; 1.Joh 3, 16. II og III: Ef 1, 19-21; Luk 21, 27. III: Luk 14, 15f; Åp 22, 20 (se også 1.Kor 16, 22).
- i. Offerbønn. III: Hebr 4, 15; Joh 17, 9; Rom 8, 34; Åp 17, 14.
- j. Avsluttende lovprisning. III: Ef 1, 4f; 2.Kor 13, 13; 1.Pet 4, 11; Hebr 13, 21.

3. Guds offergave deles ut

Herrrens bønn: Matt 6, 9-13.

Bordbønn. I og II: 1.Kor 10, 21; 11, 20; Joh 15, 4; 13, 34.29.

Du Guds Lam: Joh 1, 29; Matt 20, 30.

Fredshilsen: Joh 14, 27; 20, 19

